

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»**

Факультет соціальних наук і соціальних технологій

Кафедра соціології

Дослідницька робота

з теми

«ГЕНДЕРНА ВИЩА ОСВІТА В УКРАЇНІ: УСПІХИ ТА ВИКЛИКИ»

Виконана у рамках курсу «Вступ до гендерних студій»

Виконали студентки і студенти:

Барко Вероніка

Біла Ярина

Букреев Андрій

Дишлюк Назар

Журавська Ірина

Закотюк Артем

Матвеев Єгор

Сахневич Поліна

Швед Валерія

Координаторка дослідження:

Марценюк Тамара

Координаторка дослідження від групи:

Журавська Ірина

Київ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОНЦЕПЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ ОСВІТИ.....	6
1.1. Проблема гендерної освіти.....	6
1.2. Втілення гендерної освіти.....	8
РОЗДІЛ 2. ЗАПРОВАДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ГЕНДЕРНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	14
2.1. Методологія та дизайн дослідження.....	14
2.2. Успіхи у запровадженні гендерної вищої освіти в Україні.....	16
2.3. Бар'єри розвитку гендерної вищої освіти в Україні.....	19
2.4.1 Перспективи розвитку вищої гендерної освіти в Україні.....	26
2.4.2. Рекомендації щодо впровадження гендерної освіти в університетах.....	30
ВИСНОВКИ.....	33
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	35
ДОДАТКИ.....	37

ВСТУП

Незважаючи на європейський курс українського суспільства в роки після Революції гідності, а також на розвиток різноманітних ресурсів, що займаються просвітою у сфері гендерної тематики (прикладом тут може слугувати «Критика феміністична»), ні залучення нових цінностей, ні розповсюдження публіцистики та наукових статей з гендеристики не змогли бути достатньо продуктивними для того, щоб пересічний українець зміг позбавитися упереджень щодо статі, сексуальної орієнтації тощо.

Питання про те, які засоби можуть бути достатньо ефективними для того, щоб стан гендерної обізнаності в нашому суспільстві можна було назвати хоча б задовільним, буде залишатися дискурсивним до самого моменту перевиховання широкого загалу. Відповідь буде здаватися очевидною лише постфактум, наразі ці пошуки радше нагадують бродіння у пільмі, а не впорядкований рух до цілі. Однак це не означає, що наші наукові шукання є марними – навпаки, лише нескінченність спроб може бути єдиним дієвим шляхом для винайдення інструменту переродження нашого суспільства у людиноорієнтовану спільноту європейського зразку. Однією з цих спроб і є дана робота.

В Україні політика щодо гендерної освіти починає своє формування та становлення. Гендерна освіта стосується дошкільної, середньої, вищої та післядипломної освіти, тобто не обмежується лиш одним її виміром і потребує комплексу заходів. Зокрема, у країні вже продовжується антидискримінаційна експертиза шкільних підручників, готується підготовка Методичних рекомендацій із впровадження гендерних підходів в освітній процес сектору безпеки та оборони. Наприклад, у Київському військовому лицейі імені Івана Богуна вперше в історії закладу почали навчатися дівчата, а за підтримки міжнародних організацій в Університеті ім. Ярослава Мудрого в Харкові створено програму для юристів з гендерної тематики. Крім того, мають місце збори експертів з гендерної тематики, метою яких є надання консультацій Кабінету Міністрів України та цілому ряду інших міністерств, серед яких є і Міністерство Освіти щодо впровадження гендерної складової в реформи. Варто також зазначити, що на подібних зборах окреслюється проблема щодо наявності доволі невеликої кількості фахових спеціалістів з гендерних студій та інших гендерно-

пов'язаних напрямів науки, висуваються пропозиції щодо проведення різноманітних тренінгів з метою підготовки більшої кількості спеціалістів.

Згідно з назвою нашої роботи, наш науковий інтерес лежить у сфері освіти, яка відповідно до свого статусу соціальної інституції виконує одразу декілька функцій, наприклад це функції соціалізації та соціальної інтеграції. Отже, введення гендеристичних предметів до навчальних програм може послугувати тим інструментом формування ідентичності сучасного українця, що й відшукується нами як носіями прогресивних цінностей. Спрямованість роботи на дослідження феномену цих програм у рамках ЗВО пояснюється тим, що враховуючи стан українського суспільства, саме студентство виступає тим прошарком населення, яке виглядає як найбільш сприйнятливим до залучення у вивчення гендерної тематики – враховуючи ті ідеї, що наповнюють суспільство, саме студенти, що мають значний ресурс критичного мислення для протистояння цим деструктивним ідеям та бажання жити у кращому світі роблять студентів та студенток тими людьми, які зможуть найкращим чином оцінити гендерну освіту.

У перспективі розвиток гендерної освіти у різних її проявах призведе до змін для українського народу – ми зможемо увійти в епоху гендерної рівності у всіх сферах життя та залишити в минулому часи дискримінації, насильництва та мракобісся. Світлом такого майбутнього і буде доведена актуальність даної роботи – можливо вона лишень маленький крок – але це крок по дуже важливій дорозі.

Згідно з тематикою роботи, *об'єктом дослідження* є гендерна вища освіта в Україні, а *предметом дослідження* виступають успіхи та виклики у запровадженні гендерної вищої освіти в Україні.

Мета дослідження – виокремити чинники становлення вдалого та невдалого досвіду реалізації гендерної вищої освіти в Україні. Для реалізації мети були виділені такі *дослідницькі завдання*:

1. Встановити складнощі у введенні гендерних освітніх програм в українських ЗВО, і які плоти такі програми вже принесли, шляхом проведення інтерв'ю з експертками та експертами у цій сфері.

2. Систематизувати отриманні дані для отримання чіткої оцінки положення гендерних студій в українських ЗВО.
3. Обґрунтувати перспективність тих шляхів реалізації гендерних освітніх програм, які будуть виділені після оцінки нагального стану цих програм.

Для виконання дослідницьких завдань наша команда опрацювала наукові публікації, дотичні до теми роботи, а також активно використала метод глибинних інтерв'ю з експертками та експертами в області гендерної освіти в Україні. Відповідно найперше були виокремлені теоретичні засади концепції гендерної освіти. Після цього наданий аналітичний опис основних емпіричних результатів дослідження.

Дослідницька команда виражає свою подяку: соціальній педагогині ІЗОШ №11 Олені Браженко, директорці *центру гендерної освіти ЖДУ ім. І. Франка* Олені Остапчук, завідувачці кафедри гендерних досліджень Національного університету "Острозька академія" Марії Петрушкевич, доцентці кафедри історії України, археології та краєзнавства *Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О. М. Лазаревського Національного університету "Чернігівський колегіум" імені Т. Г. Шевченка* Ларисі Юді та усім іншим респонденткам, які побажали залишитися анонімними.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОНЦЕПЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ ОСВІТИ

1.1. Проблема гендерної освіти

Термін «гендер», використовувався для позначення культурних характеристик чоловіків і жінок на відміну від статі - сукупності біологічних характеристик - генетичних, фізіологічних і репродуктивних. За допомогою поняття «гендер» було проведено структурне відділення природного (природного) від придбаного (культурного) в людині (Бем, 2004). Гендерний аспект так чи інакше проявляється у всіх сферах людського життя, у тому числі в освіті. Освіта, як відомо, виступає одним з найважливіших соціальних інститутів, що безпосередньо формує поведінку індивідів у суспільстві та впливає на їхню самосвідомість.

Якщо і говорити про гендерний аспект в освіті – то і починати краще з початку. Вже з дитячого садка, першої освітньої ланки на шляху дитини, діти засвоюють певні норми, які позначають, як має поводитися хлопчик та дівчинка і загалом - що означає бути хлопчиком або дівчинкою. Згодом цей процес продовжується у школі, університеті та інших навчальних інституціях. Такий підхід в освіті називається статево-рольовим, тобто таким, що формує і відтворює традиційну система поглядів на призначення чоловіка й жінки в суспільстві відповідно до їхніх біологічних характеристик, виховання хлопчика й дівчинки залежно від традиційних (гендерно-стереотипних) норм та вимог, які висуває суспільство до ролей жінок і чоловіків (Стрельник, 2019).

Проблеми становлення гендерних досліджень в освіті знайшли своє висвітлення в розвідках учених: Т. Барчунової, В. Гайденко, С. Гришак, Т. Дороніної, О. Кікінежді, О. Луценко, О. Петренко, Г. Петручені, О. Плахотник, О. Цокур та інші (Голованова, 2015).

Аналізуючи методологію статево-рольового підходу в освіті, варто роздивитися форму та зміст даного феномену. Якщо зміст явища виглядає досить прозоро, то при розборі того, як цей зміст подається, варто звернути увагу на так званий прихований навчальний план. Марія Маєрчик та Ольга Плахотнік у підручнику “Гендер для медій”

відзначають прихований навчальний план як “складний і багатовимірний, він є ніби підводною частиною загального навчального плану – масивною, потужною, однак прихованою від наших очей” (Плахотнік, 2017). Соціологиня Олена Стрельник позначає прихований навчальний план, як “певний світогляд через систему неписаних, неофіційних правил і цінностей, які транслуються в навчальному просторі й освітньому процесі”. У своїй статті “Освіта як фабрика смислів: від статево-рольового підходу до гендерно-чутливих змін” дослідниця зазначає, що прихований навчальний план стосується: змісту навчальних предметів; організації навчальних закладів (шкільного простору, наочності, виховного процесу, розподілу посад, шкільних правил); викладацького стилю комунікації тощо. Яскравими прикладами прихованого навчального плану можуть бути тематичні свята до 8 березня чи Дня армії, до яких дітям пропонують примірювати традиційні рольові моделі жінки-берегині або хлопця-захисника, конкурси краси, поділ за гендером на предмети такі як трудове навчання або захист вітчизни і відповідно різні завдання (Стрельник, 2019).

Освітні установи відображають гендерну стратифікацію суспільства та культури в цілому, демонструючи на своєму прикладі нерівний статус жінок і чоловіків. Так, у кадровому розподілі Департаменту вищої освіти МОН України жінки становлять лише 13%, в той час як решта 87% - чоловіки. Як правило, викладачі, секретарі, обслуговуючий персонал та іноді завідувачі кафедр – жінки, а директор школи чи ректор університету – чоловіки. Жінки-керівники складають тільки 20%. Причому першою особою жінки частіше стають у школах, ліцеях, коледжах. За даними дослідження загальнонаціонального соціологічного опитування «Соціально-економічний і професійний портрет українського викладача», проведеного Центром дослідження суспільства, дохід також залежить від гендерної ознаки – понад 4,5 тис. грн. заробляють лише 12% жінок і вдвічі більше чоловіків (Деділова, 2016).

Щодо інших термінів в розрізі гендерної освіти варто зазначити критичну педагогіку. Критична педагогіка — це філософськоосвітній критичний проект, що порушує питання влади та різних соціальних нерівностей в освіті. Метою такого підходу є подолання нерівностей у системі освіти. Підхід наголошує на тому, що освітні заклади мають стати джерелом соціальної трансформації й емансипації (Плахотнік, 2017). Окрім критичної

педагогіки Маєрчик та Плахотнік у підручнику “Гендер для медій” також відзначають феміністичну педагогіку. Феміністична педагогіка — це дещо пізніша течія у критичній педагогіці, яка зосереджується на подоланні гендерної нерівності в освіті та за допомогою освіти (Плахотнік, 2017). Протилежним до статево-рольового підходу, є гендерний підхід в освіті. Суть гендерного підходу полягає в тому, що він спрямований на створення рівних умов для самореалізації та розвитку учениць/учнів, студенток/студентів з акцентом на їхніх індивідуальних особливостях і потребах самореалізації, незалежно від гендерних стереотипів та традиційного уявлення про ролі жінок і чоловіків у суспільстві. Такий підхід бери до уваги унікальні здібності та потреби індивідів, незалежно від їх гендеру та стереотипів, які побутують у суспільстві стосовно ролі жінок та чоловіків (Стрельник, 2019).

Серед завдань гендерного виховання студентства дослідники виділяють формування: соціальної відповідальності у взаєминах між статями; усвідомлення необхідності рівноправної участі всіх людей у гендерних перетвореннях; активної громадянської позиції особистості у просуванні ідей і цінностей гендерної рівності; поваги до гендерної особливості особистості в процесі спільної діяльності; необхідних навичок спілкування й взаєморозуміння у процесі міжстатевої взаємодії, культури взаємовідносин статей; певного досвіду позитивного ставлення як до себе, так і до оточуючих людей; адекватної гендерної поведінки; здатності самовираження і вільного самовизначення через розширення спектра гендерно-рольового репертуару; навичок приймати рішення, не обтяжені традиційними гендерними стереотипами; уміння дружити і любити, набуття досвіду нестатевої любові (Тафінцева, 2016).

1.2. Втілення гендерної освіти

Сьогодні запровадження гендерної освіти на різних рівнях освітньої системи є одним із ключових напрямків освітньої політики багатьох країн у світі. Як визначає Т. Деділова та І. Токар, одними з основних складових впровадження гендерної освіти є:

1. Впровадження гендерних стратегій в освіту: це і гендерний зміст Державних стандартів вищої освіти; це і гендерний напрям розвитку моделі спеціаліста, що має

сформувати соціопсихологічні орієнтири під час розробки освітньо-кваліфікаційних характеристик підготовки фахівців;

2. Глибоке вивчення цілого ряду моментів: хто навчається, хто навчає, якої якості й змісту навчання, хто керує процесом навчання (Деділова, 2016).

Розуміння важливості популяризації та імплементації знань про гендер в навчальний процес базується на шести ключових причинах (Colatrella, 2014):

1. Вивчення гендеру інформує населення про особливості цього концепту.
2. Гендерні дослідження, курси та ініціативи сприяють кращому розумінню персональних та соціальних привілеїв окремих індивідів.
3. Ініціативи гендерних досліджень є цінними у покращенні інституційної спроможності.
4. Гендерні дослідження надають жінкам ресурси та знання для реалізації себе у різноманітних нішах у суспільстві.
5. Дослідники гендеру стають лідерами та менторами серед спільноти університету.
6. Гендерні дослідження ідентифікують інституційні проблеми у питаннях рівності та надають рішення для вирішення цих проблем (Colatrella, 2014).

Якщо звернутися до досягнень України на полі реалізації гендерної освіти, то варто зазначити, що вже на початку нового тисячоліття в нас виникають перші кафедри та центри гендерної освіти й гендерної педагогіки в університетах. Ще 2002 року на базі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка відкрився Центр гендерної освіти під керівництвом Оксани Кікінеджи (з 2008 року — Науково-дослідний центр з проблем гендерної освіти та виховання учнівської і студентської молоді НАПН України — ТНПУ ім. В. Гнатюка). Перші потужні кроки в напрямі розвитку гендерної педагогіки і гендерного підходу в освіті зроблено також під орудою Тетяни Дороніної в Криворізькому державному педагогічному університеті (Стрельник, 2019).

Знаковою стала активна діяльність Гендерного інформаційно-аналітичного центру «КРОНА», який з 2000 року фокусувався на освітніх проектах і тренінгових програмах для

жінок-активісток. Платформа КРОНИ — перший публічний освітній проект, адже це вперше експерти й експертки почали виходити за межі академічної спільноти та працювати із широким колом громадськості. З 2010 року основні цільові аудиторії проектів «КРОНИ» — освітянська й журналістська спільноти. Для перших у ГІАЦ «КРОНА» розроблено очну трирівневу гендерну тренінгову програму «Гендерні канікули», для других — дворівневу програму гендерної дистанційної онлайн-освіти. Крім випуску тематичних гендерних журналів «Я», «КРОНА» відома методичними посібниками для освітян «Гендерні шкільні історії» (Олег Марущенко, Ольга Плахотнік, 2012), «У пошуках гендерного виховання» (колектив авторок за ред. Ольги Андрусик та Олега Марущенка, 2013), аналогів яким в Україні досі немає. Успіх останньої праці перевершив сподівання авторського колективу: з офіційного сайту ГІАЦ «КРОНА» (www.krona.org.ua) її завантажили понад 170 тисяч разів (Стрельник, 2019).

Окрім відкриття гендерних програм в університетах, серед позитивних тенденцій варто відмітити публічні дискусії на тему гендерної дискримінації в закладах освіти. Дискусія на цю тему відбулася в Києво-Могилянській академії і стала поштовхом до створення Політики попередження і боротьби із сексуальними домаганнями, яка наразі діє в НаУКМА. Детально політику описує соціологиня Олена Стрельник у своїй статті “Освіта як фабрика смислів: від статево-рольового підходу до гендерно-чутливих змін” (Стрельник, 2019).

Продовжуючи тему досягнень НаУКМА, важливо відмітити, що у Національному університеті «Києво-Могилянська академія» діє Політика попередження і боротьби із сексуальними домаганнями. Згідно з цим документом, у НаУКМА заборонено:

1. Дискримінаційні висловлювання (які містять образливі, принизливі твердження про людей на підставі статі, зовнішності, одягу, сексуальної орієнтації тощо);
2. Утиски (небажана для особи та/або групи осіб поведінка, метою або наслідком якої є приниження їхньої людської гідності за певними ознаками або створення стосовно такої особи чи групи осіб напруженої, ворожої, образливої або зневажливої атмосфери);

3. Мова ненависті (висловлювання, які містять образи, погрози чи заклики до насильства щодо певної особи чи груп) на підставі статі (Положення "Політика попередження і боротьби з сексуальними домаганнями у НаУКМА", 2021).

Це досягнення примітне через те, що введення подібної політики є явищем унікальним для українських ВНЗ. Хоча випадки сексуальних домагань все ще трапляються у наших університетах, наприклад у КНУ, лише НаУКМА створила нормативну базу та підрозділ для боротьби з цим явищем (Дмитрик, Кириченко, 2019).

Знаковою подією для інституціоналізації гендерної освіти в Україні стало відкриття першої в Україні магістерської програми «Гендерні студії» на факультеті соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. У 2017-2018 навчальному році вперше в Україні було запроваджено магістерську програму присвячену гендерній тематиці. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка разом із Лундським університетом (Швеція) надають можливість отримати диплом магістра соціології за освітньою програмою "Гендерні студії" (КНУ), та одночасно університету міста Лунд (за умов подвійного дипломування). Навчання триває 2 роки (4 семестри), 120 ECTS кредитів та проходить українською та англійською мовами. За час навчання студенти та студентки проходять дві практики на базі дослідницьких установ (Інститут соціології НАН України, Київський міжнародний інститут соціології, Інститут соціальних досліджень ім. Яременка, та ін.) (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2021).

Більшість заявок за 2018-2021 навчальні роки було від жінок та складало приблизно 75% абітурієнтів (див. Табл. 1.1). Порівняно із 2018-2019 навчальним роком, у 2019/2020 та 2020/2021 роках кількість заявок зменшилось на 25%, а зарахованих студентів – на 20%, що може бути пов'язаним із ліцензійним обсягом студентів: 2018/2019 рік – 20 місць, 2020/2021 рік – 10 місць (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2021).

Таблиця 1.1. Статистика подання заяв та зарахування на магістерську програму «Гендерні студії»

Навчальний рік	Кількість заявок (усього)	З них: жінки/чоловіки (%)	Кількість зарахованих студентів	Бюджет	Контракт
2018/2019	46	72/28	10	10	0
2019/2020	34	76, 5/23,5	8	8	0
2020/2021	36	75/25	8	6	2

Джерело: Статистика подання заяв та зарахування на освітній ступінь магістра з програми подвійного дипломування “Гендерні студії / Gender Studies” з Університетом Лунда. (2018)

Факт введення вищезазначеної магістерської програми демонструє розвиток напрямку гендерної освіти в Україні та важливість гендерного питання як для наукового співтовариства так і для громадян України загалом. Програма забезпечує знання соціологічного та гендерного підходу у дослідженні соціальних проблем, опанування методами соціологічних досліджень гендерної проблематики та гендерної експертизи, управління проектами з точки зору гендерної рівності, що дозволяє випускникам проводити соціологічні дослідження у вищезазначеній сфері (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2021).

Якщо звертатися до проблем, які пов'язані зі станом гендерної освіти в Україні, то, як зазначають Грабовська і Талько, “останні 5–6 років ситуацію із гендером в освіті можна описати як таку, що стабільно регресує” (сс. 17-19). За їхніми словами, в більшості українських вишів гендерна тематика представлена у змісті вибіркового дисциплін, на вивчення яких, як відомо, відводиться досить мала кількість годин. У середньому навіть у великих ВНЗ країни групи курсів за вибором нараховують 7–8 осіб (Грабовська, Талько, 2020, сс. 17-19). Це невелика охопленість аудиторії, порівняно із іншими дисциплінами.

Гендерна освіта також може зустрічати перешкоди з боку уряду країни, особливо якщо країна авторитарна або напівавторитарна, або коли до влади прийшли консерватори

або праві політичні сили. Так сталося в Угорщині в 2018 році, коли уряд забрав акредитацію в магістерських гендерних програм. Це викликало хвилю критики. Це стається бо гендерна вища освіта вивчає чутливі питання сексуальності, абортів, сім'ї, ЛГБТ, соціальної рівності тощо. Гендерні дослідження часто носять критичний характер. Саме тому вони можуть не «подобатися» певних зацікавленим сторонам характеру громадського дискурсу (Redden, 2018).

Отже, з'ясовано, що інститут освіти сьогодні здебільшого сприяє відтворенню гендерованої організації різноманітних сфер життєдіяльності людини. Це відбувається як і завдяки наявності прихованого навчального плану, так і завдяки передачі гендерованих соціальних норм шляхом соціалізації в межах закладів освіти тощо. Попри це завдяки критичній педагогіці та гендерним дослідженням з'являються можливості протидії відтворенню гендерної нерівності. Зокрема, як було з'ясовано, запровадження гендерної вищої освіти не тільки дозволяє у результаті ідентифікувати інституційні проблеми у питаннях рівності між чоловіками та жінками, а створює середовище, в якому продукуються важливі та корисні знання про гендерованість суспільства, що покращує спроможність різних соціальних інститутів максимально задовольняти потреби як чоловіків, так і жінок на однаковому рівні. Визначено, що у межах України гендерна освіта активно розвивалася: відкривалися центри гендерної освіти, засновувалися гендерні освітні програми та курси, організовувалися обговорення важливих гендерних питань тощо. Попри це виділення проблем та перешкод запровадження гендерної вищої освіти в Україні сьогодні має стати в центрі соціальних досліджень на цю тематику. У наступному розділі представлено основні емпіричні результати дослідження, де були виділені успіхи, бар'єри та перспективи розвитку гендерної вищої освіти в Україні.

РОЗДІЛ 2

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ГЕНДЕРНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

2.1. Методологія та дизайн дослідження

Обґрунтування методу: для проведення дослідження гендерної вищої освіти в Україні було обрано метод експертних інтерв'ю, тому що для досягнення мети доцільно одержати детальну інформацію про думки, сподівання й досвід експертів(-ок) у галузі реалізації гендерної вищої освіти в Україні, а також зрозуміти, як, на їх думку, варто забезпечити вдале введення гендерних освітніх програм в українських ЗВО. Оскільки експертні інтерв'ю являють собою форму вільної дискусії і у процесі розмови виникають нові запитання, у результаті було отримано ґрунтовну інформацію, підкріплену фактами та прикладами з особистого досвіду респондентів(-ок). Це дозволило віднайти різні точки зору з тематики дослідження. Проведення дослідження у онлайн-режимі за карантинних умов дозволило кожному з респондентів(-ок) перебувати у зоні комфорту та мати можливість самостійно контролювати час проведення дискусії.

Гайд для проведення інтерв'ю було поділено на три блоки, що відповідають змісту дослідження: успіхи, виклики та прогнози у запровадженні гендерної вищої освіти.

Метод аналізу: транскрипти експертних інтерв'ю було піддано порівняльному аналізу та подальшій перевірці з виокремленням цитат.

Результати дослідження будуть використані для виокремлення чинників становлення вдалого та невдалого досвіду впровадження гендерної вищої освіти в Україні та обґрунтування перспективності шляхів реалізації гендерних освітніх програм.

Польовий етап збору даних тривав у березні 2021 року під час запроваджених карантинних заходів на території України, що змусило провести експертні інтерв'ю у режимі онлайн на платформі для відео дзвінків Zoom. Це дало змогу отримати інформацію від експертів з різних міст України, таких як: Київ, Харків, Острог, Луцьк, Ужгород, Житомир, Кривий Ріг, Черкаси. Середня тривалість інтерв'ю становила близько 35-45 хвилин.

Вибірка респондентів та респонденток проводилася шляхом пошуку Центрив гендерної освіти у мережі Інтернет та на сайті соціальної мережі Facebook. Також було використано список контактів, наданий контактною особою дослідження. Запрошення на інтерв'ю було надіслано на особисту пошту та у приватні повідомлення на Facebook. Загалом було проведено 10 експертних інтерв'ю, для цього розіслано 20 запитів. Розподіл відповідей-згоди на проведення інтерв'ю та відповідей-відмов становив 50%.

Усім респонденткам було повідомлено тему інтерв'ю, також кожна з них надала свою згоду на запис бесіди із урахуванням того, що особисті дані залишаться конфіденційними. Більш детальний опис діяльності респонденток представлений у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1. Характеристика діяльності респонденток

№	Афіліція
Респондентка 1 (P1)	Національний університет «Острозька академія», Науково-дослідна лабораторія гендерних досліджень
Респондентка 2 (P2)	Центр гендерної освіти при Ужгородському національному університеті
Респондентка 3 (P3)	Центр гендерної освіти Луцького педагогічного коледжу
Респондентка 4 (P4)	Центр гендерної культури м. Харків
Респондентка 5 (P5)	Центр гендерної економічної освіти КНЕУ, Індустріальний Гендерний комітет з Реклами
Респондентка 6 (P6)	Центр гендерної освіти Житомирського державного університету ім. І. Франка
Респондентка 7 (P7)	Центр гендерної освіти Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
Респондентка 8 (P8)	Робоча група гендерної освіти при Громадській раді МФО «Рівні можливості»; Криворізький державний педагогічний університет
Респондентка 9 (P9)	Національний університет "Чернігівський колегіум" імені Т.Г.Шевченка Навчально-науковий інститут історії та соціогуманітарних дисциплін Імені О.М.Лазаревського
Респондентка 10 (P10)	Гендерний центр освіти м.Ізюм

2.2. Успіхи у запровадженні гендерної вищої освіти в Україні

Процес впровадження гендерної освіти та загалом розвиток гендерної тематики, як і багато інших процесів, розпочався зі здобуттям незалежності. В 90-х роках минулого століття **почали зароджуватися Центри гендерної освіти та з'являтися навчальні гендерні курси, програми**, що сприяли популяризації гендерної тематики загалом. Хоч ці зміни відбувалися і відбуваються досить повільно, їх можна відзначити як позитивні та успішні:

«Позитивні зміни важко щось зрушити з місця, але я вважаю, що ми все таки йдемо в прогресії, тобто ми розвиваємося в прогресі. Для України в 93-ому році це взагалі було щось позагалактичне – гендерні дослідження... На сьогоднішній день ми їх маємо, ми маємо N-ну кількість розвідок з гендерних досліджень, ми маємо N-ну кількість курсів, які ми впроваджуємо, вибіркові дисципліни» (Респондентка 2).

Значну роль у розвитку гендерної освіти в Україні відіграли **міжнародні ініціативи та інвестиції**, які підтримували існування гендерних програм, роботу Центрів гендерної освіти. Можливість отримувати таку підтримку Респондентка 2 також віднести до успішних прикладів у розвитку гендерної освіти в Україні:

«З одного боку, в нас був такий гарний поступ, там, я не знаю, в 2009-2011 році. Такий певний розквіт. В нас були такі типові навчальні програми з гендерних студій, основ теорії гендеру. У нас читалися курси обов'язкові, обов'язкової складової. У нас створювалися центри, тому що була підтримка від програми розвитку ООН, програма рівних прав та можливостей. Повсюдно створювалися, я знаю, гендерні центри» (Респондентка 2).

Також позитивні зміни сталися і на державному рівні, одним із таких варто відзначити **створення в 2011 році міжфракційного депутатського об'єднання МФО "Рівні Можливості"**, яке своєю ціллю визначає боротьбу з суспільними стереотипами пов'язаними з гендером та відстоювання гендерної рівності та рівних можливостей чоловіків і жінок у різних сферах життя. До прикладу, Респондентка 7 відзначила створення МФО та активність його членів:

«І тому ми дійсно раділи, коли нарешті і попали в це МФО лише тому, і тоді був такий рух, це було в минулому скликанні ВР, тому що було певне зрушення, там була Світлана Вайцеховська депутатом, вона здається, йшла від «Народного Фронту», ця тема гендерна її зацікавила, вони створили це МФО в минулому скликанні, і тоді ж вони це кімнату там відкривали при ВР, вони були дуже активні» (Респондентка 7).

Якщо говорити про основних агентів змін у гендерній вищій освіті, які розвивають гендерну тематику та роблять гендерні ініціативи успішними, то варто відмітити власне **академічне середовище**. Не можна говорити про цілковиту зацікавленість та розуміння гендерної тематики, але наявність справді ініціативних представників академічного середовища, які **не втрачають ентузіазму та вперто працюють над розвитком гендерної освіти у своїх навчальних закладах** можна назвати успіхом. На думку Респондентки 2 саме такі люди є рушіями змін на даний момент:

«Я думаю, що основні агенти змін – це все таки академічне середовище, окремі постаті в академічному середовищі. Це все таки не міністерство освіти й науки, немає там комплексного підходу до впровадження гендерної освіти, от його немає. Це моя суб'єктивна точка зору, але я все одно вважаю, що караван рухається, тому що гавкають собаки. І ті собаки сьогодні – оці поодинокі фанатики й фанатки гендерних змін в академічній спільноті, можливо, в неурядових організаціях» (Респондентка 2).

Також серед успіхів варто відмітити безпосередньо **готовність українського суспільства до впровадження гендерної освіти та цікавість молоді до гендерної тематики** загалом, який зріс, на думку респондентів останнім часом:

«Готове і набагато більше ніж 10-ть років тому...Зараз до мене приходять студентки, там, на гендерну педагогіку, навіть, там, зараз у цьому році на перший курс я її поставила, то дівчата дуже вмотивовані, вони вже чудово орієнтуються в цих питаннях і доводять приклади з життя, тобто рівень гендерної чутливості молоді за останні 10-ть років зріс » (Респондентка 7).

На думку респонденток молодь достатньо проявляє ініціативу та активно підтримує зміни, що стосуються гендерної рівності у суспільстві:

«Запит молоді є, інтерес є в цьому ... потреба, я думаю, суспільства є ... якщо ви не почнете цей рух, то нічого не зміниться, а ви вже почали. Молодь інакша, все рівно інакша. В кращу сторону» (Респондентка 3).

«Ця тема дуже активно шириться, вона молоддю підхоплюється дуже добре, тому що молодь, загалом, за рівність і за самореалізацію» (Респондентка 6).

Студенти, за словами Респондентки 6, **є дуже зацікавленими в навчальних гендерних програмах** і вважають, що їх мають вивчати усі спеціальності:

«Вони об'єктивно кажуть, що це найцікавіша дисципліна і що там хотілося б навчатися тільки за цією дисципліною. Вони кажуть: ми не знаєм, кому це не треба, це всім треба, принаймні в особистому житті, якщо не в професійному». (Респондентка 6).

Цікавість молоді до розвитку гендерних програм, на думку Респондентки 6, сприятиме **розвитку експертного середовища з гендерної тематики:**

«Формування експертного середовища. Кількість людей, які долучені до цього процесу збільшується, і кількість тих, хто модерує цей процес збільшується» (Респондентка 6).

Також серед успіхів Респондентка 8 відзначає **Всеукраїнський конкурс студентських робіт, на якому з'явилася гендерна тематика** і відтепер студенти матимуть змогу подавати роботи на цю тему:

«Другий всеукраїнський конкурс студентських робіт, вже з'явилася спеціальність «Гендерні дослідження». Це дуже добре, дуже добре».

Щодо, **відкриття магістерської програми з гендерних студій в КНУ ім. Шевченка**, респонденти неоднозначно оцінюють цю подію. З однієї сторони, вони відзначають позитив в тому, що така програма з'явилася, а з іншої - не до кінця розуміють деталі: який диплом отримають випускники, яку кваліфікацію, де працюватимуть в подальшому:

«Ну звісно це класно, що в Україні є хоча б одна програма, там, магістерська з гендерних студій, але, от мені цікаво побачити їхню освітню програму, яку вони дають кваліфікацію...! кваліфікації повинні надаватися, там, згідно національної рамки кваліфікацій, і державних професійних стандартів. От я не знаю, кого вони випускають» (Респондентка 7).

Таким чином, проаналізувавши інтерв'ю з експертками, можна відзначити успіхи України у впровадженні гендерної освіти. Серед таких є гендерні ініціативи на державному рівні, такі як МФО "Рівні Можливості", ініціативи у вигляді створення Центрів гендерної освіти в регіонах та заснування гендерних навчальних програм та курсів в університетах, бажання викладачів та сприяння академічного середовища щодо розвитку цих програм, а також загалом готовність українського суспільства та безпосередньо цікавість молоді до гендерної вищої освіти, гендерних ініціатив та ідей рівності прав та можливостей в Україні.

2.3. Бар'єри розвитку гендерної вищої освіти в Україні

Одною з проблем запровадження гендерної освіти є **відсутність дипломованих спеціалістів/спеціалісток задля фахового навчання студентів**. Дану нестачу можна помітити, беручи до уваги приклад магістерської програми «Гендерні студії» Київського національного університету, прийнятих заяв абітурієнтів на яку у 2020 році було 36, ліцензійний обсяг становив – 10 місць, а зарахованих студентів – 6. Через брак університетів, що надають гендерну вищу освіту, навчитися даній тематиці у межах України можливо лише за допомогою неформальної та самоосвіти, що викликає певну неузгодженість знань експертів/експерток з гендерної тематики.

«А спеціалістів і спеціалісток саме з дипломом ... з гендерної тематики ... – немає. Ми отримуємо знання через різні тренінги і різноманітні програми ... у нас невлаштований тезаурус, глосарій, термінологія неузгоджена ...» (Респондентка 4).

Через дану проблему, а саме відсутність дипломованих експертів та експерток з гендерної тематики та неможливість визначення їх кваліфікації у даній тематиці має такі наслідки: **непрофесійне викладання, незрозумілість знань та недостатньо поглиблене вивчення**.

«Зараз починають приписувати собі, що вони знавці цієї справи і знавчині, але ще досить часто подається так, поверхнево, не заглиблено і незрозуміло ... магістерські курси, що є в Шевченка, вони теж мають ... невизначеність, ... ніде не прописано кваліфікаційних характеристик, оцих класифікаторів професій» (Респондентка 3).

Також виникає ефект «замкнутого кола»: університети вимагають склад кваліфікованих викладачів з гендерної тематики, які, в свою чергу, не мають змоги здобути професійну освіту в даній сфері.

«... в освітньому середовищі є люди, які вважають себе професорами і професорками, але при тому, дуже далекі від цієї теми» (Респондентка 3).

Також в багатьох університетах України **відсутні гендерні впровадження у стратегічних документах**, як і у самих навчальних планах. Найчастіше їх поява відбувається завдяки зацікавленим викладачам та викладачкам.

«Я дуже сумніваюся що є така ціль в стратегічних документах ЗВО. Якщо є, то це теж одиничні, теж знову завдяки ініціаторкам певним» (Респондентка 3).

Одною з респонденток було зазначено, що **гендерний розрив між чоловіками та жінками на владних посадах у сфері освіти** також впливає на низьку кількість освітніх програм гендерної тематики в Україні. Враховуючи те, що заклади вищої освіти самостійно запроваджують обрані тематики курсів, а частіше президентами та керівниками університетів є **чоловіки, у яких рідше виникає бажання розвивати університети у даному напрямку** - процес удосконалення гендерної вищої освіти уповільнюється.

«Не готові ... на це має бути політична влада ... якщо університет, він має певну таку самостійність у прийнятті рішень, то в ректора або керівників університету має бути бажання це робити ... Найчастіше керівництво університетів – це все ж таки чоловіки, скоріш за все, не буде нічого робиться» (Респондентка 4).

Підтримка з боку Міністерства освіти і науки України є недостатньою на рівні регіонів країни для успішного запровадження гендерних програм в університетах.

«Я не знаю, як інші, великі ЗВО, а в нас то нема (підтримки з боку МОН)» (Респондентка 4).

Респондентка 3 підтримує думку про те, що заклади вищої освіти володіють певною самостійністю у прийнятті рішень про програми та курси, проте **відсутність впливу МОН** все ж залишається значним бар'єром у гендерній вищій освіті України. Це пояснюється також **низькою зацікавленістю гендерною тематикою представників владних посад на державному рівні** в гендерній тематиці, зокрема у запровадженні гендерної освіти.

«... мабуть, починається все з Кабінету Міністрів, потім Міністерство освіти, а далі уже керівний склад університетів. ... потрібно що одних, що других, що третіх виховувати в цьому напрямку, їх малувато там, таких прогресивних... » (Респондентка 3).

Наразі основною компонентою у введенні гендерної тематики у програми університетів є бажання та робота лише викладачів та викладачок, що зацікавлені у розвитку суспільства та націлені на європейські цінності, проте цей процес ускладнено **низькою підтримкою на державному рівні.**

«... в більшості це (впровадження програм гендерної тематики) ініціатива самих викладачів/викладачок, які зацікавлені цією тематикою» (Респондентка 3).

Впровадження гендерної освіти в університети України, як вважає одна з респонденток, залежить від конкретних осіб на владних посадах, зокрема помітні зрушення відбулися під час роботи Івана Вакарчука на посаді міністра освіти (2007-2010 р.р.). Після роботи Лілії Гриневич на даній посаді процес покращення гендерної освіти в Україні став менш прогресивним.

«Свого часу було ще при Вакарчуку, коли він був міністром освіти, був наказ ... щодо впровадження принципів гендерної рівності ... ну воно кануло в лету свого часу, ну як прийшла Гриневич на цю посаду ... я не знаю чому заглохло» (Респондентка 3).

На думку експертки з гендерних питань, сфера освіти залишається консервативною та не готовою до змін в сторону впровадження гендерної тематики. При наявних малих змінах та нових ідеях – заклади вищої освіти, як і суспільство України загалом, рухаються занадто повільно для помітних успіхів у даній сфері.

«... і якщо щось нове вводиться, воно дуже повільно, навіть ті самі фемінітиви – дуже повільно ... повільно вклинюється» (Респондентка 3).

Основні виклики, які постають перед Центрами гендерної освіти в регіонах є ресурси. **Матеріальні ресурси для забезпечення існування установ, оплати діяльності, організації проєктів. А також людські ресурси – волонтери, учасники, організатори проєктів:**

“Виклик завжди один – це ресурси, які потрібні осередку, і матеріальні, і волонтерські ресурси” (Респондентка 7).

Щодо сфери діяльності Центру гендерної освіти, респондентка основною відзначає проєктну:

“..ну і з останніх проєктів – то минулого року ми робили...молодіжний фестиваль відеоробіт на гендерну тематику обласного рівня” (Респондентка 7).

“От щороку, десь до дня Сім’ї, там кінець квітня – початок або середина травня, ну дивлячись як вийде, то проводим в парку гендерний квест для молоді” (Респондентка 7).

Щодо залученості молоді до подібних заходів Респондентка 7 відзначає, що **більшість зацікавлених гендерною тематикою – це студентки**. Хлопців менше і в силу того, що респондентка викладає на спеціальності соціальної роботи. Щодо поглядів, респондентка відзначає феміністичні погляди студенток:

“ Ну, специфіка, я працюю на соціальній роботі на початковій освіті, то це 99% студентки. Хлопців фактично немає, тому от зворотного зв’язку з чоловічою частиною населення немає. В основному студентки, десь близько, ну там, 25-ти мабуть, відсотків мають такі, дуже чіткі феміністичні погляди, вони з задоволенням приймають участь в активностях” (Респондентка 7).

Підтримки гендерних ініціатив та програм на рівні університету недостатньо. Ставлення колег та адміністрації респондентка розцінює як нейтральне, але наголошує на тому, що їй ніхто не перешкоджає, але й не сприяє. На думку респондентки в інших університетах бувають і гірші ситуації:

“Немає відкритого якогось протистояння, такої відкритої критики, але й особливої підтримки також немає, але традиційно вважається, що є більш нагальні соціальні виклики, ніж гендерна рівність” (Респондентка 7).

Щодо підтримки серед спільноти викладачів, респондентка відзначає **недостатню кількість одностумців**:

“Викладачів десь осіб четверо, є, є в нас, я не можу сказати що немає, є, ну але більш такі якщо вони феміністки, то більш такі помірковані” (Респондентка 7).

Також, на думку респондентки, **викладацьке середовище є дуже консервативним** і змінити погляди викладачів дуже складно:

“Ніяк, це не можливо. Да, якщо є якесь внутрішнє бачення цього, можна змінити, але таких насправді мало і більшість все ж таки притримуються традиційних поглядів. От університети, викладачі – дуже консервативне середовище” (Респондентка 7).

Підтримка з боку Міністерства освіти та науки України у сфері запровадження гендерної освіти не завжди може бути однозначною, тому що Міністерство намагається одночасно впроваджувати прогресивну гендерну освіту та не заперечувати традиційні (християнські) погляди на роль чоловіків і жінок у суспільстві:

“Вектори, ідеї, і накази, які видаються, можуть бути кардинально протилежні за своїм смислом. Тобто, з одного боку, вони (МОН) хочуть підтримувати зв'язок із радою церков, і, наприклад, запроваджувати християнську етику в школах, а з іншого боку, відповідаючи вимогам європейських стандартів освіти, провадити гендерну тематику” (Респондентка 1).

Серед перешкод для розвитку гендерної освіти в Україні, на думку Респондентки 1, є **стереотипне уявлення українців про гендер**, яке базується на безпідставних ототожненнях гендеру із гомосексуальністю, ідеологією, пропагандою та чимось, що є загрозою традиційному способу життя, а також відсутність розуміння у більшості українців, що таке гендер і для чого його досліджувати.

Серед викликів у запровадженні гендерної освіти, одним із найбільших є **відсутність сталої державної політики на рівні Міністерства та відсутність єдиних стандартів**:

“Можливо теж Ви знаєте, 2014 рік – оце я була першим радником міністра Квіта на той час. І от воно ніби пішло – і знову загальмувало. Змінюється керівництво країни, міністерство освіти – і воно певним чином... воно як гойдалки такі – в один бік – в інший бік, немає сталого руху, всі починають спочатку”(Респондентка 8).

“Програму формують на основі якихось державних стандартів. Стандартів зараз немає. Десь вони є, десь їх немає” (Респондентка 8).

Також респондентка 8 відзначає **відсутність системної роботи**, всі ініціативи – короткотривалі і багато починають, але не доводять до кінця:

“На жаль, освіта – вона провисає все далі і більше, тому що ми дуже залежимо від зв’язку з міністерством. Міністерство зараз не чує, тому що це політичне, десь зламаний механізм міністерської роботи в тому плані, що посада міністра – посада політична, і вона відображає якісь певні рухи, да. Тобто немає цієї сталості, тяглості. Хтось щось починає – інші не закінчують чи взагалі про це забувають” (Респондентка 8).

Ще одним викликом є **розпорошеність гендерних ініціатив та відсутність єдиного об’єднання**, а також **відсутність достатнього фінансування**. Більшість тих, хто працює в гендерній тематиці, роблять це безкоштовно:

“Але розумієте, тут ще є таке питання: щоб була якась робота, якийсь рух – потрібна спільна дія, повинно бути, все ж таки, якесь об’єднання. На жаль, на сьогодні у нас ці гендерні центри, вони відкривалися свого часу, певним чином, все ж таки як грантові такі... результат грантових вливань, як тільки закінчується грант – центр може далі не розвиватися. І людей мало насправді. Ті хто далі й далі залишаються в цьому полі – тому що, це ж робота певна, да, робота, яка не оплачується” (Респондентка 8).

“Всі, хто працюють – працюють на ентузіазмі. Всі працюють на тому, наскільки вони були переконаними, наскільки вони змогли довести свою точку зору, необхідність гендерного складника для студентів. Студенти дуже жваво реагують, студенти зацікавлені, вони дійсно починають горіти. Але далі – що далі?” (Респондентка 8).

Ще одним викликом є **відсутність викладачів, які могли б викладати програму “Гендерні студії”**:

“Тобто в Україні немає закладу освіти, який може повноцінно викладати програму з гендерними студіями. Це все крапкові такі, крапкові. А щоб написати в дипломі «гендерист», «гендеристка» - що дослідниця... тобто, а яка має бути спеціальність, яка має бути кваліфікація, якщо її немає”(Респондентка 8).

“Тому дійсно – їх мало, викладаємо ми на власному авторитеті – от в мене є якийсь авторитет в університеті – я веду курси, курси і для вчителів – вони знають, що мене не можна викреслити з курсів для вчителів – я обов’язково з гендером там проб’юся. А насправді, далі його буде менше, оскільки немає жодного руху з боку

міністерства. Якщо колись міністерство видало наказ про впровадження гендерних підходів в освітній процес, мені здається, це був 2009 рік, указ номер 139, мені здається... Дуже гарний наказ. Квіт його написав... Ой, перепрошую, не Квіт тоді був, а Вакарчук був. І ми тоді дуже довго ходили і говорили, що ми працюємо на підставі указу міністерства, і тоді всі чиновники тебе чують. Якщо такого не буде, нормативного – це буде триматися лише виключно на ентузіазмі” (Респондентка 8).

Іншим викликом, який відзначає респондентка є **відсутність попиту у суспільстві на експертів та експерток з гендерних студій**, а також **недостатня обізнаність** українського суспільства стосовно гендерної тематики загалом:

“Чи будуть затребувані далі випускники цієї магістратури, куди вони підуть? Де вони будуть працювати? А це все прописується, які компетентності в них повинні бути, які освітніми компонентами вони повинні володіти, розумієте. А це ж ринок праці. Ми разом з Вами опинилися в ринкових умовах і з цим рахуватися, і тим більш, якщо це буде платним, а скоріш за все це будуть не бюджетні, а платні до моменту акредитації, тоді теж виникає питання: а чи ми можемо брати з людини гроші за це... а де вона буде далі працевлаштована?” (Респондентка 8).

“Вони не затребувані! На жаль, не затребувані. Я вважаю, що воно все взаємопов’язане, цей взаємозв’язок абсолютний: права людини – свобода, право свободи – і гендер. Це такий один ланцюг. Десь щось провисає – й інший не затребуваний. Воно не може бути одне без іншого. І якщо воно провисає... Про гендер можна говорити багато, і такі речі будуть... в спілкуванні. Тобто лжегендер, мнимий гендер, я б сказала. Він теж існує, таке теж може бути. Наскільки готове – не думаю, що готове. Пересічна свідомість взагалі не готова” (Респондентка 8).

Таким чином, проаналізувавши інтерв’ю з експертками, можна відзначити виклики України у впровадженні гендерної освіти. Серед таких є відсутність дипломованих спеціалістів/спеціалісток задля фахового навчання студентів, незрозумілість та недостатньо поглиблене вивчення, гендерний розрив між чоловіками та жінками на владних посадах у сфері освіти, відсутність гендерних впроваджень у стратегічних документах та недостатня

підтримка гендерних ініціатив з боку університетів, консервативність викладацького середовища, відсутність достатнього фінансування та попиту у суспільстві на гендеристів.

2.4.1. Перспективи розвитку вищої гендерної освіти в Україні. Загалом, прогнози є аналізом того, що вже відбулось та спробою екстраполювати тенденції минулого на майбутнє. Тобто, із врахуванням значущості та масштабів, як успіхів, так і перешкод, викликів, бар'єрів у запровадженні вищої гендерної освіти.

Як вже зазначалося, один з аспектів, у якому респондентки дійшли умовного консенсусу, стосується основної компоненти у введенні вищої гендерної освіти в Україні на сьогодні, - людей які рухають процес. Таких агентів в межах теми часто називають ентузіастками/ентузіастами. Найкоротша відповідь - це є **здебільшого жінки викладачки, від роботи яких як залежало, так і буде залежати майбутнє вищої гендерної освіти України.**

“Як 15 років це все тримається на ініціативі окремих науковиць, окремих експертів, експерток» (Респондентка 6).

“В більшості це (впровадження програм гендерної тематики) ініціатива самих викладачів/викладачок, які зацікавлені цією тематикою» (Респондентка 3).

“Мені здається, що розвиток гендерної освіти в Україні залежить від особистостей. Тобто тут центр робиться не навколо ВУЗу, а навколо конкретних людей, які своєю діяльністю, які своїми ідеями, книжками, які вони видають, збирають навколо себе зацікавлених” (Респондентка 1).

“На захист цієї тематики, зокрема її видимості у вищій освіті найперше, як на мене, стануть студенти і оці найактивніші викладачі, які є у ВУЗах. Тобто тут сподіватися немає як на кого” (Респондентка 1).

“Ну якщо взяти школу або вищу освіту, - є педагоги й вчителі (агентами впровадження гендерних освітніх програм)” (Респондентка 10).

З одного боку, вони успішно задають темп та працюють над розвитком гендерної освіти - саме їм ми завдячуємо коли говоримо про здобутки в межах теми. З іншого - відчувається відсутність чіткого впливу від держави, яка б цей темп підтримувала,

фінансувала, - певним чином надавала впевненість у завтрашньому дні. Тобто, якщо хочемо передбачити що на нас чекає надалі, відштовхуючись від наявної ситуації - напрошується висновок, про певну **невизначеність**, те саме запитання "А що далі?". Його можна трактувати як більш конкретне: "Чи на довго нам вистачить роботи окремих людей, щоб запровадити вищу гендерну освіту?". Саме від розрізу про відсутність єдиного об'єднання та фінансування, залежність від владних структур, походять розбіжності та **сумніви щодо готовності впроваджувати гендерну освіту**. Гендерної політики та ініціативи на зараз чекають від держави, **саме від політики в найбільшій мірі залежить доля гендерної вищої освіти** на зараз.

«Треба, щоб це була мотивація не лиш громадська, бо громадської мотивації може на якийсь перший час вистачити, але не на 20 років. От я зараз вже не можу стільки волонтерити, скільки я волонтерила раніше» (Респондентка 6).

«Чи потрібна нам підтримка на державному рівні, скажемо, щоб таких людей підтримували? Звичайно... Звичайно, бо кожна людина має розуміти, що вона робить щось важливе для суспільства також» (Респондентка 5).

У ситуації із гендерною магістерською програмою Київського національного університету можна помітити ускладнення набору абітурієнтів, а одною з причин цього може слугувати відсутність можливості студентам з інших міст навчатись у Києві. Одна з респонденток стверджує, що затвердження освітніх програм гендерної тематики у закладах вищої освіти різних регіонів України може призвести до зміни ситуації в цілому, тобто збільшення попиту абітурієнтів.

«Я знаю, що коли ввели оцей курс магістратури (КНУ) – було дуже важко набрати людей на курс ... наприклад, якщо я живу в якомусь місті і треба їхати навчатись в Київ – чи є в мене можливість, чи нема. А якщо б воно було на місці, то, можливо б, все було зовсім по-іншому» (Респондентка 4).

Стосовно зацікавленості молоді, як цільової аудиторії гендерної вищої освіти, - сумніви не висловлюються. І через студентську зацікавленість **академічне середовище університетів повинно пристосовуватися до бажань та інтересів студентів**.

"Те, що я просуваю, те, що студенти, які цікавляться цією тематикою (гендерною), це є. З боку керівництва (університету) ніякої ініціативи немає. Я з власного досвіду бачу, що теми гендеру найперше підіймаються із студентського середовища. От студенти цим зацікавлені, і тому, відповідно, викладачі вже змушені бути зацікавленими цими темами" (Респондентка 1).

Натомість, прогнози щодо популярності такої спеціальності - не відповідають цій зацікавленості, в певній мірі через **неготовність закладу освіти**, тобто інституції освіти загалом та, знову ж **відсутність фінансування**.

"Гендерні студії ніколи не будуть користуватися величезним попитом, там ніколи не буде навчатися по 200 студентів, як, наприклад, у нас в закладі спеціальність «Лікарська справа». На гендерних студіях 200 студентів не буде ніколи. Але буде 5, буде 10, буде така група. Ну, але заклад освіти поки що неготовий таку групу утримувати і витратити на неї ресурси" (Респондентка 2).

Збільшення кількості гендерних освітніх програм дуже залежить від можливостей університету здійснити набір студентів на новостворену освітню програму.

"Їх (студентів) не достатньо, так. І чи варто відкривати нові освітні програми, тобто це величезне прагматичне питання, тобто це прагматика. Я впевнена, що якщо я запропоную таку програму, і розроблю, і вона буде на високому рівні, керівництво скоріш за все не схоче її впроваджувати, тому що це акредитація, тому ще це треба величезну кучу паперів робити, і не факт, що студенти будуть" (Респондентка 1).

Загалом, респондентки **схиляються до нейтральних прогнозів** та аналітично підходять до передбачення найближчого майбутнього. Майбутнє гендерної освіти України, найближчі 5-10 років відбуватиметься на рівні встановлення теоретичних концепцій та практик гендерної рівності та недискримінації в системі навчальних курсів, освітніх програм та студентських досліджень.

«Я думаю на рівні гендерної складової навчальних курсів. Це реально на сьогоднішній день. Також на рівні гендерної складової освітніх програми, і все таки гендерної складової освітнього курсу і роботи із студентським активом. Особливо гендерної складової студентських досліджень» (Респондентка 9).

Позитивні прогнози на майбутнє містять радше особисті сподівання, мотивації та рефлексії, при цьому несуть у собі чітке бачення того, як має бути.

“Я думаю, що поступово в нас буде більше освітніх програм чи гендерних студій, осередків, центрів, які будуть в кожному з містечків, в маленьких селах. І такі ідеї будуть просуватися!» (Респондентка 10).

“Ми зрозуміємо, що гендерні відносини є наскрізними, є частиною нашої будучності соціальної, то ми зробимо величезний крок до громадянського суспільства в Україні” (Респондентка 2).

“Як на мене, майбутнє – це освіта, в якій є повага і до суб’єктів, і до об’єктів освіти, тобто до викладачів, вчителів і до самих студентів. Освіта – це коли я залишаюся собою, тільки отримую знання і можу ці знання використовувати конструктивно і на благо собі і своїй державі” (Респондентка 1).

Можна висловити припущення, що настрої стосовно перспектив гендерної вищої освіти **залежить також від оточення респондентів, того як їх робота та думки оцінюються та чи підтримується**. Оскільки відсутні сподівання на успішне майбутнє тоді ж, коли зазначають про відсутність односторонніх, засудження з боку громади (часто релігійні організації), консервативність поглядів колег. Тобто, виклики та бар’єри про які йшла мова - є тим самим важелем, що досить сильно гальмує процес і навпаки, мова йде про сталість та недостатню швидкість перебігу подій.

А от щодо можливого **впливу на українське суспільство**, який має здійснити/здійснила б гендерна вища освіта - суперечностей не має. Переважають радше позитивні настрої та прогнози, зокрема надія на ґрунтовні зміни на краще. Зокрема, можливі зменшення рівня гендерного насильства, сексизму, дискримінації, і навпаки - вищий рівень толерантності.

«Зміниться тільки позитивно, люди будуть ще більш менш агресивними, буде менше насильства, наприклад стосовно до жінок (це глобальна проблема в Україні). І якщо будуть запроваджені всі ці програми і закони, які в нас будуть підтримуватись, тоді в нас буде більш толерантне суспільство” (Респондентка 10).

“Я думаю, що підвищиться рівень критичного мислення, я думаю, що будуть більш ефективні управлінські рішення, тому що тут є окремий взаємозв’язок, буде нижчий рівень стереотипності, менший рівень дискримінації, зокрема сексизму – це б уже було б круто!” (Респондентка 6).

Загалом, висновок наступний: **за умови підтримки на державному рівні та успішному фінансуванні освітніх програм гендерної тематики, гендерна вища освіта розвиватиметься в Україні і надалі.** Ініціатива активістів - є і буде важлива, але здебільшого, вони свою частину роботи вже виконали і продовжують підтримку на цьому рівні. Втім, для того щоб вийти на наступний, потрібна співпраця із владними інстанціями.

2.4.2. Рекомендації щодо впровадження гендерної освіти в університетах. В основі бажаного варіанту майбутнього, можна виділити такі типи рекомендацій:

Підтримка впровадження гендерної освіти поза межами освітнього процесу:

- Фінансова підтримка системного запровадження гендерної вищої освіти:
“З мотивацією залучених до цього процесу, чи це у вигляді там, я не знаю, якихось додаткових стажувань, премій грошових, хоча я тут не про грошову винагороду, я більше про моральну, про можливість мережуватися і частіше реалізовувати спільні проекти. Якись такі, знаєте, круті й міждисциплінарні, такі, які могли б об’єднувати різні університети” (Респондентка 6).
- Впровадження на законодавчому рівні:
“Мені здається, вони б хоча б цю концепцію прийняли, треба працювати на законодавчому рівні. Якщо будуть зроблені зрушення на законодавчому рівні – тоді всі ланочки процесу нашого, вся ця система – вона почне працювати, вона просто буде змушена працювати” (Респондентка 8).
- Створення асоціацій та об’єднань з гендерної тематики, що дозволить викладачам-гендеристам виходити за рамки свого університетського середовища та шукати однодумців:
“Можливо будуть створені якись асоціації, я дуже сподіваюся, я б дуже хотіла, щоб у нас була певна солідарність в процесі цьому, щоб ми вийшли, всі ці дослідники, всі

ці дослідниці, щоб вони пережили це, не були грантозалежними, щоб ми вийшли із зони комфорту, і мені здається, що вже багато таку існує, я точно так існую, певним чином капсулювалася – я в капсулі певній. Щоб ми із стану капсулювання перейшли у якийсь відкритий соціум” (Респондентка 1).

Рекомендації щодо впровадження гендерної освіти, що стосуються безпосередньо освітнього процесу:

- Введення гендерної тематики у більшість дисциплін (зокрема таких, що впливають на гендерну свідомість суспільства):

“... От вона (гендерна тематика) має бути, ну, в дослідженнях для маркетологів/соціологів, вона має бути в рекламі, в курсах реклами і комунікацій. Вона має бути в маркетингу, скажімо, для технічних спеціальностей. Вона має бути, скажемо, ну, як норма в різних курсах” (Респондентка 5).

«і лінгвістика має бути, тому що фемінітиви – це дуже важливо. Все ж з мови починається. Плюс правова, на юриспруденції ... теж важливо ... люди, які закінчили юридичні факультети досить часто самі не знаю про закон про рівні права та можливості ... » (Респондентка 3).

“Як на мене, то курси, там, з гендерних студій бажано щоб були в усіх, там, гуманітарних спеціальностях, там психологи, педагоги, соціологи, юристи, можна і в інших спеціальностей, але це як, ну, окремий курс”(Респондентка 10).

“Я думаю, що курсі з основ гендерної теорії мав би бути в кожному закладі, не зважаючи на, до всіх фахівців, які готують. Якби була така можливість, то я б цей курс бачила як базовий і обов’язковий, а, наприклад, спецкурси, або варіативну складову, навіть за вибором студентів, можна було би нанизувати різні гендерні аспекти в спецдисциплінах, наприклад десь буде більш доречно гендерне бюджетування, десь гендерні аспекти в юридичній царині, десь буде доречною гендерна педагогіка і психологія, тобто це вже залежить від того, яких фахівців готують” (Респондентка 6).

- Для належної роботи гендерної освіти в університетах, рекомендується впроваджувати програми ще з дошкільного віку:

«Дітям ще в дитячому садочку потрібно пояснювати, що таке рівність прав, що не існує окремих іграшок. Також дивитися на потреби дитини. А далі, коли вони вже приходять до школи, тоді вони вже більше розуміють. А от коли вони вже будуть вступати до вищих, або йти в своє доросле життя, в них вже буде свідоме це поняття» (Респондентка 10).

“А освіту гендерну треба починати з педагогії, я знову ж переконана, з педагогічного загалом. Тому що це наші студенти йдуть до школи, йдуть до дитячого садка, і вони працюють з дітьми” (Респондентка 8).

ВИСНОВКИ

Освіта як інституція відграє ключову роль у вихованні та становленні особистості. Одними із найважливіших функцій освіти є соціалізація та соціальна інтеграція. До здобуття Україною незалежності і навіть після (певною мірою до теперішнього часу) у всіх освітніх інституціях панував статево-рольовий підхід, суть якого полягала у вихованні хлопців та дівчат відповідно до традиційних (гендерно-стереотипних) норм. Такий навчальний підхід відображає гендерну стратифікацію суспільства та утверджує нерівний статус чоловіків та жінок у суспільстві. Альтернативою соціально-рольовому підходу є гендерно-чутливий підхід, який акцентує увагу на індивідуальних особливостях учнів, а не їх біологічних характеристик.

Гендерна освіта загалом, а безпосередньо вища гендерна освіта у розрізі гендерних навчальних курсів, програм та осередків гендерної освіти при ЗВО почала розвиватися декілька десятиліть тому, зі здобуттям Україною незалежності. У ході даного дослідження нам вдалося провести 10 експертних інтерв'ю з представницями системи освіти, які активно впроваджують гендерні програми та гендерно-чутливі підходи у ЗВО, та визначити основні виклики, з якими вони стикаються у своїй діяльності, досягнуті успіхи та перспективи гендерної освіти в майбутньому.

Серед успіхів України у впровадженні гендерної освіти респондентками було відзначено власне заснування гендерних навчальних програм та курсів в університетах, ініціативи на державному рівні, такі як МФО "Рівні Можливості", створення Центрив гендерної освіти в регіонах. Також успіхом є бажання викладачів та сприяння академічного середовища щодо розвитку гендерних програм, а також загалом готовність українського суспільства та безпосередньо цікавість молоді до гендерної вищої освіти, гендерних ініціатив та ідей рівності прав та можливостей в Україні.

Щодо викликів, одним із найбільш вагомих, який відмітили майже всі респондентки, є відсутність сталої чіткої державної політики та єдиних стандартів щодо запровадження гендерної освіти на рівні Міністерства. Через відсутність даної політики впровадження гендерної освіти стає безпосередньою відповідальністю університетів, які мають певну автономність, що у свою чергу призводить до ще одного виклику - відсутності гендерних

впроваджені у стратегічних документах та навчальних планах загалом. Без існування системи та єдиних стандартів впровадження гендерних програм фактично лягає на плечі активних викладачів і тримається на їхньому ентузіазмі, що теж є певним викликом.

Окрім цього, проблемою також є відсутність або недостатня кількість дипломованих спеціалістів/спеціалісток задля фахового навчання студентів на гендерних програмах та недостатнє фінансування Центрив гендерної освіти в регіонах.

Щодо перспектив розвитку вищої гендерної освіти, можна зробити висновок, що за умови системної підтримки на державному рівні та успішному фінансуванні освітніх програм гендерної тематики, гендерна вища освіта буде успішно розвивати і надалі. Ініціатива з боку викладачів та студентів, на думку респондентів буде ставати ще більшою, пропагуючи засади гендерної рівності та гендерно-чутливих підходів не тільки в системі освіти а й в усьому суспільстві загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Colatrella, C. (2014). Why STEM Students Need Gender Studies. *AAUP*.
<https://www.aaup.org/article/why-stem-students-need-gender-studies#.YBVJd-j7TIV>
- Redden, E. (2018). Global Attack on Gender Studies. *Inside Higher Ed*.
<https://www.insidehighered.com/news/2018/12/05/gender-studies-scholars-say-field-coming-under-attack-many-countries-around-globe>
- Бем, С. (2004). *Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему*. Москва: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН).
- Голованова, Т. (2015). Методологічні підходи та методи дослідження гендерних питань в освіті. *Гендерна парадигма освітнього простору*, 1, 14-16.
- Грабовська, І., Талько, Т. (2020). Гендерна освіта у вишах України перед новими інтелектуальними викликами сьогодення. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні стратегії гендерної освіти в умовах євроінтеграції»* (10-11 вересня 2020 року) (сс.17-19). Тернопіль: ТНПУ. Режим доступу: http://tnpu.edu.ua/vyhovna%20robota/2020_final_Zbirnyk%20tez_Gender.pdf.
- Деділова, Т., & Токар, І. (2016). Сучасні реалії впровадження гендерного підходу в системі вищої освіти України.
<https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/624895.pdf>
- Дмитрик, О., Кириченко, А. (2019). У Києво-Могилянській академії створили комітет щодо протидії домаганням. <https://hromadske.ua/posts/u-kiyevo-mogilyanskij-akademiyi-stvorili-komitet-shodo-protidiyi-domagannjam>
- Київський Національний Університет Імені Тараса Шевченка. (2021). Univ.Kiev
<http://www.univ.kiev.ua/UA/#geninf>
- Магістратура. ОП “Гендерні студії.” (2017). Факультет Соціології. Київський Національний Університет Імені Тараса Шевченка. <https://sociology.knu.ua/uk/magistratura-op-genderni-studiyi>
- Плахотнік, О. (2017). Гендерова освіта: як навчальні заклади перетворюють дітей у дівчат і хлопців. *Гендер для медій: підручник із гендерної теорії для журналістики та інших*

соціогуманітарних

спеціальностей.

https://ua.boell.org/sites/default/files/gender_dlya_medii_2017.pdf

Положення "Політика попередження і боротьби з сексуальними домаганнями у НаУКМА". (2021). Комітет протидії дискримінації і сексуальним домаганням в НаУКМА. НаУКМА. [https://www.ukma.edu.ua/index.php/about-us/spilnoti/students-](https://www.ukma.edu.ua/index.php/about-us/spilnoti/students-life/about/4213-komitet-iz-poperedzhennia-i-borotby-iz-seksualnymy-domahanniamy)

[life/about/4213-komitet-iz-poperedzhennia-i-borotby-iz-seksualnymy-domahanniamy](https://www.ukma.edu.ua/index.php/about-us/spilnoti/students-life/about/4213-komitet-iz-poperedzhennia-i-borotby-iz-seksualnymy-domahanniamy)

Статистика подання заяв та зарахування на освітній ступінь магістра з програми подвійного дипломування "Гендерні студії / Gender Studies" з Університетом Лунда. (2018). Факультет Соціології. Київський Національний Університет Імені Тараса Шевченка.

<http://www.univ.kiev.ua/en/abit/2018/Lists/master/955/444009>

Стрельник, О. (2019). Освіта як фабрика смислів: від статево-рольового підходу до гендерно-чутливих змін. <https://genderindetail.org.ua/season-topic/gender-after-euromaidan/osvita-yak-fabrika-smisliv-vid-statevo-rolovogo-pidhodu-do-genderno-chutlivih-zmin-1341286.html>

Тафінцева, С. (2016). Використання інтернет-майданчиків у гендерному вихованні студентської молоді. *Гендерна парадигма освітнього простору*, 3(4), 125-130.

ДОДАТКИ

Додаток А

Гайд для напівструктурованого інтерв'ю про гендерну вищу освіту в Україні: успіхи та виклики

Тут буде афіліація, формальні ознаки респондентів/респонденток

Доброго дня, шановний/шановна _____

Дякуємо, що погодилися взяти участь у глибинному інтерв'ю на тему «Гендерна вища освіта в Україні» Ми, _____, студенти(-ки) третього курсу соціології «Кієво-Могилянської академії». Дане дослідження ми проводимо в рамках курсу «Вступ до гендерних студій». Тривалість бесіди становитиме приблизно 30-50 хвилин, на меті – детальне обговорення даної теми, для досконалого розуміння проблеми.

Ви маєте права, з якими пропоную ознайомитися: участь в інтерв'ю є повністю добровільною, Ви в змозі перервати бесіду, якщо захочете. Ви маєте право на приватність та відмову від запису на диктофон, в іншому випадку Ви можете отримати запис та транскрипт нашої бесіди. Дане інтерв'ю є цілком конфіденційним, ваші персональні дані (ім'я, прізвище та інше) не будуть використані. Результати будуть використані у загальному вигляді.

РОЗДІЛ 1 ЗНАЙОМСТВО. ВЛАСНА ІСТОРІЯ

- 1) З чого почалася Ваша історія знайомства із гендерною тематикою, гендерними дослідженнями та гендерною освітою? Що мотивує Вас це робити?
- 2) Виходячи із Вашого досвіду, що ви розумієте під словами «гендерна освіта»? Будь ласка опишіть.

РОЗДІЛ 2 УСПІХИ УКРАЇНИ У ЗАПРОВАДЖЕННІ ГЕНДЕРНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

3) Чи рухається український освітній простір у напрямку підтримки рівних прав і можливостей? Наскільки український освітній простір чутливий до проблем гендерної рівності та дискримінації загалом?

4) Чому Україні потрібна гендерна вища освіта? Чому потрібні окремі освітні програми? Можливо варто зупинитися на окремих курсах?

5) На Вашу думку, чи достатньо підтримки з боку МОН у запровадженні гендерної вищої освіти в Україні?

6) Чи готові університети до запровадження гендерної вищої освіти?

**З точки зору наявності викладацького персоналу/фінансування/моральної готовності тощо.*

7) Чи готові самі українці до впровадження гендерної освіти?

8) На Вашу думку, хто є цільовою аудиторією гендерних освітніх програм?

9) Як Ви оцінюєте інтерес молоді до гендерної вищої освіти?

**Як можна збільшити інтерес?*

10) Чи можете Ви перерахувати успіхи України у запровадженні і підтримці гендерної вищої освіти?

11) Який приклад впровадження гендерної освіти в Україні Ви вважаєте найбільш вдалим? Чому саме він? Поясніть.

**Пам'ятати приклад про магістерську програму в Шевченка.*

12) Чи є певні програми або освітні знахідки гендерної тематики, які, на Вашу думку, має запровадити кожен університет?

13) Чи є приклад якоїсь країни, яка має великі досягнення у запровадженні гендерної освіти і яка може слугувати прикладом для наслідування для України?

РОЗДІЛ 3 ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ У ЗАПРОВАДЖЕННІ ГЕНДЕРНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

14) Які основні перешкоди були при реалізації проекту запровадження гендерної освіти у вашій сфері діяльності?

15) На Вашу думку, які в загальному перешкоди існують в Україні при запровадженні гендерної освіти? *Уточнити про вищу освіту.*

16) Що на даний момент потрібно робити, щоб збільшити кількість гендерних освітніх програм в Україні? Хто є основними агентами впровадження гендерних освітніх програм?

17) У 2018 році угорський прем'єр-міністр Віктор Орбан скасував гендерні освітні програми в Угорщині. Яка ймовірність того, що це може статися в Україні?

ЗАКІНЧЕННЯ

18) Яким Ви вбачаєте майбутнє гендерної освіти в Україні?

19) Як успішне запровадження гендерної освіти вплине на українське суспільство, що зміниться?

Якщо Ви хочете щось додати, Ви можете зробити це зараз.

Дякую за Ваш час та участь у даному інтерв'ю! Надані Вами відповіді надзвичайно корисні для нашого дослідження.